

DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-13
УДК 351/343.35

*Васильєв О.Б., докторант ННВЦ НУЦЗ України, м. Харків,
ORCID: 0009-0009-1241-4407*

*Vasyliiev O., doctoral student of the Training, Research and Production Center of the
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФЕНОМЕНУ КОРУПЦІЇ

CURRENT TRENDS OF THE TRANSFORMATION OF THE PHENOMENON OF CORRUPTION

У статті розглядається питання трансформації феномену корупція, з яким щодня стикається українське суспільство та влада. Вивчено питання посилення позицій корупції, та питання потреби боротьби з нею. Сьогодні це питання одне з обговорюваних в українському суспільстві, його рішення обумовлюється потребою України в модернізації та інновації як влади, так і громадянського суспільства. Вивчено феномен соціально-політичних відносин корупція, який відомий досить давно та у багатьох країнах світу вона сприймається як деструктивна та історична даність. Проведено аналіз соціального явища корупція, та визначено, що корупція була усвідомлена лише у ХХ столітті.

Ключові слова: корупція, боротьба з корупцією, громадянське суспільство, державна політика, політична криза, корупційні схеми.

The article examines the issue of transformation of the phenomenon of corruption, which Ukrainian society and the government face every day. The question of strengthening the positions of corruption and the need to fight it was studied. Today, this is one of the issues discussed in Ukrainian society, its solution is conditioned by Ukraine's need for modernization and innovation of both the government and civil society. The phenomenon of socio-political relations, corruption, which has been known for a long time and is perceived as a destructive and historical fact in many countries of the world, is studied. An analysis of the social phenomenon of corruption was carried out, and it was determined that corruption was recognized only in the 20th century.

Keywords: corruption, fight against corruption, civil society, state policy, political crisis, corruption schemes.

Постановка проблеми. Останнім часом тема корупції не сходить зі сторінок преси та наукових видань. Засоби масової інформації дуже широко висвітлюють зазначений феномен, політики дуже охоче коментують процеси боротьби з корупцією, а наукова громадськість дає свій аналіз того, що відбувається

з суспільством та з владою. Корупція стала тією найгострішою проблемою, над розв'язанням якої працюють численні політичні та теоретичні актори. Феномен корупції історично відомий давно і предмет дослідження не одне десятиліття. Як соціальний, політичний, економічний феномен корупцію можна розглядати у різних іпостасях та у різних проявах. Очевидно, що її наявність є родовою властивістю будь-якої влади, а протидія їй – одна з функцій державного правоохоронного апарату та громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз трансформації феномену корупція в правових засадах та проблеми їх регулювання безпосередньо розглядаються із проблемою внесення змін в законодавчі акти та ступеню впливу держави. Також аналізується державна антикорупційна політикащо характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах відомих учених[2; 3].

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу трансформації феномену корупція.

Виклад основного матеріалу. Проблему корупції слід завжди розглядати у тандемі із проблемою боротьби з нею. Тому перед нами фактично дихотомія «корупція – антикорупційна боротьба». Термін «corruptio» (підкуп) походить від двох латинських слів: «cor» (серце; душа, дух; розум) і «ruptum» (псувати, / руйнувати, розбещувати). У римському праві поняття «corruptio» означало фальсифікацію, підкуп, протиправну дію посадової особи. Зі смислового навантаження цього терміну випливає, що корупція як негативне (деструктивне) явище яке було в першу чергу спрямоване на руйнування душі (особистості) людини, її моральність, а потім уже свідчила про «руйнування» (деградацію) соціально-політичного характеру.[4] Тому суть корупції не так у підкупі, продажності публічних та інших службовців, як у порушенні моральної єдності (дезінтеграції, розладі, розпаді) особистості, у руйнуванні позитивної цілісності того чи іншого об'єкта, в тому числі органів державної влади.

Використання концепту «корупція» стосовно політики приписується ще Аристотелю, який визначав тиранію як неправильну, зіпсовану, тобто. корумповану форму монархії. Проте слід зазначити, що цією проблемою вже займався вчитель Аристотеля давньогрецький філософ Платон, який у своїх працях «Держава», «Політик», «Закони» дуже детально розглядав феномен зловживання владою посадовцями. Згідно з Платоном, тиран - це маргінальна особистість, що заперечує всі закони та моральні підвалини суспільства. «Отже, тиран — батьковбивця та поганий годувальник для людей похилого віку, мабуть, загальноновизнано, що така властивість тиранічній владі. [2] За прислів'ям, «уникаючи диму, догодиш у вогонь»: так і народ з підпорядкування вільним людям - потрапляє в служіння до деспотичної влади і свою непомірну свободу змінює на найтяжче й найгірше рабство - рабство у рабів».

Аристотель у своїй роботі «Політика» приділив велику увагу боротьбі з

корупцією, яка неминуче призводить до виродження держави, до її маргіналізації. Боротьбу з корупцією Аристотель розглядав як основу забезпечення державної стабільності: «Найголовніше за будь-якого державного ладу - це у вигляді законів та іншого розпорядку влаштувати справу, щоб посадовим особам неможливо було наживатися»; «Лише ті державні устрої, які мають на увазі загальну користь, є, відповідно до суворої справедливості, правильними». У середньовічній європейській культурі термін корупція сповнюється канонічним звучанням. Вона стає синонімом гріховності. При цьому сама Церква була осередком корупції.

Практика торгівлі індульгенціями, купівлі та продажу церковних санів не тільки суперечила основам християнського віровчення, а й була корупцією в сучасному розумінні. [6] Табу Церкви на стягнення лихварського відсотка обґрунтовувалась словами Христа: «Позичайте, не чекаючи нічого». Грошова угода мала мати лише характер благодійності. Діячі в епоху Відродження одногласно засуджували церковників за їх лицемірство та корупцію, вважаючи, що така негативна практика підриває авторитет християнства (Л. Вала, Н. Макіавеллі, М. Лютер. Т. Мор, Е. Роттердамський).

Саме в цей час (XV - XVI ст.) - у період тривалої політичної кризи, що охопила Європу і супроводжувалась незвичайним розквітом корупції серед володарів - корупція набуває свого сучасного значення. Починаючи з цієї епохи, під корупцією розуміється підкупність і продажність чиновників (державних посадових осіб), а також суспільно-політичних діячів. Важливий імпульс до осмислення корупції у нинішньому розумінні дають праці М. Макіавеллі. Корупцію він порівнював із хворобою - спочатку її важко розпізнати, та легше лікувати, але якщо вона запущена, то її легко розпізнати, але вилікувати важко. Так само й корупція у справах держави. Якщо вчасно виявити недугу, що зароджується, це дано лише мудрим правителям, то позбутися її неважко, якщо ж вона запущена так, що кожному видно, то ніяке зілля вже не допоможе. Той, хто отримав свободу, але розбещений народ, за М. Макіавеллі, вкрай важко залишитися вільним.

Витоком корупції в усі часи вважалася глибинна егоїстичної мотивації поведінки людей, які перебувають при владі, прагнення наживи шляхом використання службового становища. Як писав корифей лібералізму, Ш. Монтеск'є, «відомо вже з досвіду століть, що кожна людина, що володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямку, поки не досягне належної йому межі». Як показує нам історичний досвід, навіть ліберальні політичні системи не застраховані від корупції. [5] Корупція виявляється поза певним історичним часом і поза простором, тобто. й у практично всіх видів політичних систем. Дається таке визначення цього поняття: Корупція – зіпсованість, розбещеність, продажність політичних та громадських діячів, посадових осіб державного апарату. Її характер, масштаби та наслідки визначаються як особливостями полі-

тичних систем у цілому, так і місцем та функціями бюрократії в публічному управлінні. Корупція - загальний термін, що означає корисне використання свого становища у суспільстві з певною метою.

Визначення корупція охоплює такі різноманітні форми прояву, як шахрайство, підкуп, присвоєння майна (грошей), незаконне посадове збагачення, хабарництво, роздача посад за гроші, заступництво фаворитам та сімейність. У науковій літературі під корупцією найчастіше розуміється підкуп представників політичної та правлячої еліти, а також чиновницько-бюрократичного апарату, що її обслуговує, діють у своїх вузько корпоративних інтересах. При цьому особливо наголошується, що у зазначеному підкупі активну роль відіграють фінансово-господарські організації (банки, транснаціональні корпорації, тіньовий сектор економіки, кримінальні структури тощо), зацікавлені у лобіюванні своїх корпоративних інтересів та просуванні їх у владних структурах. [3]

З погляду класичної теорії, витoki корупції вбачаються в наступних її підставах: 1) коли втрачається загальна переконаність у тому, що стабільній державі необхідні спільні громадянські чесноти; 2) коли вищі верстви населення держави перестають подавати приклад відповідального ставлення до обов'язкових всім цінностям, всі вони підривають цим лояльність середніх і нижніх верств; 3) коли стає очевидною породжена цим зміна моральних якостей громадян, це викликає втрату довіри до державних інституцій; 4) коли розщеплення соціального організму призводить до використання насильства та корупції, необхідні для прощтовхування власних інтересів; 5) стають неможливими спільні дії держави, що у результаті призводить до розвалу держави. Зазначені ознаки свідчать не лише про морально-духовну деградацію органів державної влади, а й про глибоку кризу політичної еліти, яка виявляється нездатною впоратися з цим суспільно-політичним та економічним явищем.

Часто причиною моральної терпимості, поблажливості є наша висока моральність, а відмова пред'являти моральні вимоги до оточуючих і суспільству загалом. На тлі етичного плюралізму, який став результатом вільного вибору та демократії, ця тенденція посилилася. Відмінною рисою сучасної системи моралі є її мінливість, гнучкість. Моральні норми і моральні установки варіюються залежно від ситуації. При цьому похідним є соціологічне визначення корупції як девіації, поведінки, що відхиляється від норм, що переважають у політичній та соціальній сфері. З погляду політичної соціології, корупція — це девіантна (відхиляється) поведінка, спрямована на отримання особистої вигоди за громадський рахунок, що відходить від встановлених законом публічних норм виконання своїх професійних (формальних) обов'язків. [1]

Без активної політики протидії корупції, а сьогодні жодна держава не може гарантувати її відсутність у владі та суспільстві, складно уявити ефективну систему управління, яка забезпечує стабільність суспільного розвитку. Оскільки корупція не є банальним правопорушенням на кшталт порушення правил дорожнього руху, у її визначенні необхідно вийти за межі власного права. Зок-

рема, дослідники звертають увагу на те, що соціологічне визначення корупційної поведінки може всунути на перший план ставлення до цього явища громадян та еліт. Саме еліти найчастіше і виступають у ролі головних організаторів та учасників корупційного процесу, і водночас і головного борця з нею.

Існує список форм прояву корупції, що належать до сфери взаємодії бізнесу та влади: 1) хабарництво, підкуп, отримання незаконних доходів; 2) прийняття неналежних подарунків/грошей для прискорення вирішення проблеми; 3) захист та заступництво шляхом неякісного адміністрування; 4) пошук ренти, з допомогою якої чиновники протизаконно встановлюють плату послуги чи штучно створюють дефіцит; 5) клієнтизм і патронаж (політики надають матеріальні послуги в обмін на підтримку, у тому числі й фінансову); 6) незаконні внески у виборні кампанії з метою впливу змісту проведеної політики. М. Джонстон виділив кілька типів корупції: хабарі чиновників у сфері торгівлі (за продаж нелегально виробленої продукції, завищення якості товарів тощо); відносини в патронажних системах, у тому числі заступництво «босів» на основі земляцьких, споріднених, партійних принципів; дружба та кумівство; а також так звана кризова корупція, зумовлена тим, що підприємці змушені працювати в умовах надзвичайного ризику, коли рішення органів влади можуть призвести до суттєвих для бізнесу змін і тому ці рішення стають предметом торгівлі. [6]

Більшість досліджень зводиться до того, що корупція - це ні що інше, як «погане управління» (здійснене свідомо чи несвідомо) нинішніми та майбутніми ресурсами (людськими, матеріальними, фінансовими, просторовими, тимчасовими та ін.), що характеризується відмовою від якої- або персональної, соціальної, політичної та моральної відповідальності. Уповноважений схильний до корупції тією мірою, якою він може приховати корупцію від уповноваженого. Він стає корумпованим, коли приносить інтереси делегуючого повноваження на власну жертву, порушуючи при цьому закон». Про корупцію можна говорити лише у тому випадку, коли одночасно задовольняються п'ять умов її існування. «Корупція має місце, коли корумпуючий приховано надає послугу (підтримку) корумпованій чи посадовій особі для надання впливу на дії, які приносять вигоду корумпуючій чи посадовій особі і на які корумпується має повноваження вплинути». За відсутності хоча б однієї з вищевказаних ознак, явище матиме неповний характер, а, отже, завжди потребуватиме свого уточнення та спеціальних коментарів. [2] До корупції, згідно із законом, належить зловживання службовим становищем, дача хабара, отримання хабара, зловживання повноваженнями, комерційний підкуп чи інше незаконне використання фізичною особою свого посадового становища всупереч законним інтересам суспільства та держави з метою отримання вигоди у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового характеру, інших майнових прав собі чи третіх осіб чи незаконне надання такої вигоди зазначеній особі іншими фізичними особами, і навіть скоєння зазначених діянь від імені чи інтересах юридичної

особи.

Корупція паралізує таку функцію будь-якої держави як управлінську. Сама вона може бути визнана як серйозний збій у роботі системи управління. Одне з визначень корупції говорить: «корупція - це соціальне явище, що полягає в розкладі влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення чи групових інтересах».

Протягом усієї історії суспільства корупція супроводжувала державне управління – більш того, можливо, навіть стала його основним ненормативним системним елементом. Тому слід з усією очевидністю визнати, що корупція - системна проблема, якій держава та суспільство має протиставити таку саму системну відповідь. Корупційні схеми удосконалюються разом із механізмами публічного управління, використовуючи досягнення інформаційного суспільства. Тому і відповідь на цю деструкцію теж повинен включати аналогічний елемент. До цього слід додати, що корупція не лише політико-історичний, а й глобальний феномен. [2]

Політична корупція є зворотним боком діяльності будь-якої централізованої держави. Вона є найважливішим індикатором прозорості влади. Політична корупція – це «особлива форма боротьби за владу, в якій перемагають не політичні інтереси всіх груп суспільства, а багатомільйонні хабарі та інші види підкупу окремих політиків та партій».

Як правило, корупція верховної влади належить до політичного керівництва та верховних судів у демократичних системах. Насамперед вона стосується груп, що стоять при владі, недобросовісна поведінка яких полягає у здійсненні політики у своїх інтересах та на шкоду інтересам виборців. Корупція є невід'ємним атрибутом тіньової сторони влади, а також найважливішим інструментом політичної еліти. Цьому пороку може бути схильна будь-яка людина, яка володіє дискреційною владою (тобто владою над розподілом будь-яких не належать їй ресурсів на свій розсуд. При цьому головним стимулом корупції є можливість отримання економічної ренти, пов'язаної з використанням владних повноважень.

Головним стримуючим фактором корупції є ризик викриття та покарання, але при недосконалих судових і правових системах такий ризик виявляється мінімальним, що й стимулює зростання корупції, а також корупцію в широкому (порушення посадовцем своїх обов'язків заради матеріальної винагороди) та вузькому (хабарництво та чиновницьке підприємництво) сенсі. Біла корупція включає практики, щодо яких у громадській думці існує згода: вони інтегровані в культуру та не є проблемою. [6] Чорна корупція засуджується усіма верствами суспільства. А щодо «сірої» корупції згоди не існує. Від цього вона найпроблемніша і мало вразлива. Саме корупційне різноманіття має диктувати різні засоби боротьби з нею. Чим більше виявляється у держави та суспільства таких

засобів боротьби, тим уразливішою є сама корупція і тим міцніше виглядає сама політична система.

Слід особливо наголосити, що ми не маємо права зводити корупцію до примітивного хабарництва, особливо в умовах ринкової економіки, вільної торгівлі та демократії. Завуальованими формами корупції є всі ненормативні дії суб'єктів владно-політичних відносин, у яких проглядаються їх корисливі цілі, та які не є предметом публічної політики.

Такі історичні політичні явища як фаворитизм, протекціонізм, клієнтелізм, лобізм, «благодійні» внески на політичні цілі, переведення державного майна в акціонерні товариства, використання зв'язків злочинних угруповань, використання не передбачених правовими актами переваг тощо, можуть бути розцінені як різні види та форми корупційної діяльності. До видів політичної корупції найчастіше належать такі види незаконної діяльності, як: незаконне інвестування комерційних структур за рахунок бюджету; незаконна підтримка та фінансування політичних структур, проведення виборів; використання в особистих цілях та незаконне надання конфіденційної інформації; використання в особистих чи групових цілях адміністративного ресурсу; сумісництво посад владних та комерційних структур; заступництво чи потурання по службі; поїздки за кордон, навчання дітей за кордоном, придбання нерухомості та відкриття рахунків у іноземних банках; посадове зловживання без ознак підкупу та інші види діяльності управлінського апарату, пов'язані з незаконним використанням їхнього ієрархічного рівня. Корупційна практика впливає характер трансформацій політичних режимів. Існуюча аналітична модель політичної корупції включає різноманітні практики зловживання публічною владою, що впливають на структуру і динаміку політичного процесу.

Висновки. Вітчизняні суспільні науки здійснюють постійний моніторинг корупційних практик, регулярно фіксуючи наявні випадки зловживання владою бізнесу. Такі спостереження дають великий емпіричний матеріал, що дозволяє досить точно діагностувати стан сучасного українського суспільства. Отже корупції як «тіньовому сегменту правового життя» вигідно завжди залишатися в тіні, бути тіньовим сегментом, що явно не на користь самого суспільства та влади. Тому суспільні науки повинні об'єднати свої зусилля у справі боротьби з цим найнебезпечнішим суспільним явищем сучасності. Базовою особливістю феномена корупції слід визнати те, що всі її різноманітні види так чи інакше зводяться до корупції політичної. Політична корупція замикає на собі всі інші види корупційної діяльності, оскільки саме від політичної волі еліт залежить економічний та соціокультурний розвиток суспільства. Таким чином, даний нами у цьому аналіз наукового понятійного апарату свідчить про те, що вчені різних спеціальностей акцентують свою увагу на специфічних особливостях своєї галузевої науки у процесі дослідження феномена корупції. На нашу думку, насамперед слід усунути існуючі нині розбіжності у понятійному апараті

науки. Дані різночитання заважають політологам та юристам вступати в діалог з приводу дослідження феномену корупції та виносити спільні висновки та пропозиції щодо протидії її негативним наслідкам. Загальноприйнято, що посилення корупції несе у собі загрозу виникнення нового соціально-економічного та політичного застою, оскільки корупційна практика влади та бізнесу не зацікавлена у модернізації та лібералізації суспільної системи. Тому ми повинні погодитися з думкою тих політологів та політиків, які розглядають корупцію як базову загрозу національній безпеці України.

Список використаних джерел:

1. Гайденко П.П. Проблеми бюрократії у Макса Вебера / П. П. Гайденко, Ю. Н. Давидов // Питання філософії. 2003. № 3. С. 36–44.
2. Чернявський С., Вознюк А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 1 (17). С. 79–89.
3. Скорик М.О. Теоретичні аспекти інституту корупції в Україні. Ефективна економіка. 2019. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2019/51.pdf. doi: 10.32702/2307-2105-2019.4.49
4. Волянська О.В. Основні підходи до оцінювання впливу заробітної плати на ефективність поведінки державних службовців: соціологічний аналіз. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 5 (19). С. 255.
5. Шульженко Ф.П. Соціально-правова держава: проблеми становлення та модернізації: монографія / Ф. П. Шульженко. – К.: КНЕУ, 2007. 392 с.
6. Гарашук В.М., Мухтаєв А.О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. Харків : Право, 2010. 144 с.

References:

1. Haidenko P. P. Problemy biurokratii u Maksa Vebera / P. P. Haidenko, Yu. N. Davydov // Pytannia filosofii. – 2003. – № 3. – S. 36–44.
2. Cherniavskiy S., Vozniuk A. Zarubizhnyi dosvid pravovoi protydii nezakonnomu zbahachenniu. Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2019. № 1 (17). S. 79–89.
3. Skoryk M. O. Teoretychni aspekty instytutu koruptsii v Ukraini. Efektyvna ekonomika. 2019. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2019/51.pdf. doi: 10.32702/2307-2105-2019.4.49
4. Volianska O. V. Osnovni pidkhody do otsiniuvannya vplyvu zarobitnoi platy na efektyvnist povedinky derzhavnykh sluzhbovtziv: sotsiolohichniy analiz. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». 2013. № 5 (19). S. 255.
5. Shulzhenko F. P. Sotsialno-pravova derzhava: problemy stanovlennia ta modernizatsii: monohrafiia / F. P. Shulzhenko. – K.: KNEU, 2007. – 392 s.
6. Harashchuk V.M., Mukhtaiev A.O. Aktualni problemy borotby z koruptsiieiu v Ukraini : monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2010. 144 s.